

Оси

Арістофан

Арістофан

Оси

Переклад Володимира Свідзинського

ДІЙОВІ ОСОБИ

Сосій, Ксантій — Раби Філоклеона.

Бделіклеон, син Філоклеона.

Філоклеон, старий афінянин.

Хор Ос, старих присяжних.

Хлопчик.

Пес Лабет (без слів).

Пес Кідафінейський.

Гості.

Дарданіда, флейтистка (без слів).

Міртія, вулична хлібна торговка.

Позовник.

Свідок (без слів).

Танцюристи — 1— й, 2-й, 3-й

Дія відбувається в Афінах,
перед будинком Філоклеона.

ПРОЛОГ

На сцені будинок Філоклеона. Сосій і Ксантій
валяються на ґанку.

Сосій

(прокидаючись)

А що ти робиш, бідолашний Ксантію?

Ксантій

Стараюся нічної варти збутися.

Сосій

Гляди, щоб не набрати по потилиці.

Якого звіра стережемо, знаєш ти?

Ксантій

Авжеж, та трошки задрімати хочеться.

Сосій

Ну що ж, відважся. В мене теж, признатися,
Солодка млость по віях розливається.
Мовчання. Сосій раптом схоплюється.

Ксантій

Ти не здурів, буває, не збезумився?

Сосій

Ні, сон найшов на мене від Сабазія. [165]

Ксантій

10 Йому, як бачу, ми обидва служимо:
Бо ж і на мене щойно, мов мідієць той,
Напав якийсь куняйло, клюнув носом я —
І тут мені химерний сон примарився.

Сосій

Й мені таке приснилось, як ніколи ще,
Та перше свій розкажуй.

Ксантій

Так верзлось мені:

Орел великий закружляв над площею
І, пазурями щит схопивши мідяний,
Поніс його угору, а тоді той щит
Вже Клеонім, не птах той, упустив згори.

Сосій

20 Ну й вийшла тут на Клеоніма загадка!

Ксантій

Яка ж?

Сосій

Тепер при чарці можна кинути
Таке ось для розгадки: "А який то звір
На морі, в небі й на землі все щит губив?"

Ксантій

Ого! Якого ж лиха сподіватися,
Як сон такий приснився?

Сосій

Марно журишся.
Не скоїться нічого надзвичайного.

Ксантій

А страх, коли людина зброю кидає!
Тепер свій сон розкажуй.

Сосій

Бач, великий він, —

Про всю будову корабля державного. [166]

Ксантій

30 Ти тільки снасть будови покажи мені.

Сосій

Спочатку снилось, що на Пніксі нашому

Посіли вівці та й про віщось радяться,

В плащах кудлатих, з палицями довгими.

І до тії отари — так приснилося —

Сам кит усежерущий промовляти став,

Застугонівши, мов кабан годований.

Ксантій

Ай-яй!

Сосій

Ну що з тобою?

Кса нтій

Годі, годі вже!

Бо шкурою гнилою засмердів твій сон.

Сосій

І ось той кит потворний вже вагу бере

40 І лій воловий важить.

Ксантій

Ой біда, біда!

Залле той звір за шкуру лою містові!

Сосій

А поруч, бачу, на землі Феор сидить,

І голова не людська в нього — рисяча.

Алківіад гаркаво враз шепнув мені:

"А голова в Феора, бачиш, лисяча".

Ксантій

На цей раз чисту правду прогаркавив він!

Сосій

Чи не лихе знамення, що Феор ось так

Зробився риссю?

Ксантій

Дуже добре! [167]

Сосій

Що?

Ксантій

Авжеж!

З людини став він риссю несподівано;

50 Ну, як же з цього не зробити висновку,

Що хутко риссю він відсіль тікатиме.

Сосій

Ну, як тобі не дати зо два оболи

За те, що сні так славно розтовкмачуєш!

Ксантій

(до глядачів)

Тепер ми драму, глядачі, з'ясуємо,

Спочатку вас про дещо попередивши.

Не сподівайтесь ні чогось високого,

Ні грубих жартів, у Мегарі крадених.

У нас немає ані двох рабів з кошем,

Що кидаються в глядачів горіхами,

60 Ані Геракла, як обід прогавив він;

Ганьбити Евріпіда ми не будемо,

З Клеона, що засяяв несподівано,

Приправи теж удруге не робитимем.

Ми вигадали непогану баєчку,

Яка й до ваших підійшла б голів, і все ж

Сягнула б вище, ніж пусті комедії.

У нас господар є великий, бачите,

Що тут дримає, пишний, під покрівлею.

Він батька держить під замком, а нам казав

70 На варті бути, щоб старий не випорснув.

А в батька давня слабість, ще й чудна така,

Що вам ані вгадати, ні придумати,

Як ми не скажем. Отже, домудруйтеся!

Сосій

Аміній, син Пронапа, каже впевнено,

Що наш старий — азартний в грі.

Ксантій

Вигадує,

По собі, певно, про людей міркуючи!

Але причина лиха все ж у пристрасті. [168]

Сосій

Сосікл, я чую, жебонить Деркілові,

Що він пияка.

Ксантій

Отже, помиляється:

80 На це порядні люди лиш нездужають.

Сосій

А Нікострат, Скамбона син, той думає,

Що, наче філоксера, ненажерний він.
Ксантії
І Нікострат не влучив, присягаюсь псом!
То, певно, Філоксена він на думці мав.
Балакаєте зайве. Не вгадаєте!
Мовчіть, коли дійти до правди хочете, —
Скажу вам, що за слабість у господаря:
Суди він любить, як ніхто й ніколи ще;
Закоханий в судах він, тяжко зойкає,
90 Коли не в перших лавах засідателів.
Вночі не спить ніколи ані кришечки;
А хоч і задрімає, все ж думками він —
Де водяний годинник час відмірює.
В руці держати черепочок звикнувши,
Він і вві сні, три пучки держить складені,
Немов на віттар хоче ладан сипати.
Побачивши на дверях десь написане:
"Ти гарний, Деме, чадо Шрілампове",
Допише: "Гарний суд у демократії".
100 Почне співати півень пізно ввечері,
Він каже: "Підкупили півня позвані,
Щоб я не міг поспіти на засідання!"
Лиш від вечері, вже кричить: "Взуватися!" —
І в суд біжить над північ,, і дрімає там,
Прилипши до колони, мов слимак отой.
Від злості довгу риску всім присуджує,
Мов джміль або бджола він, повертаючись,
Приносить купу воску попід нігтями.
Щоб на суді в запасі черепки були,
110 Він дома все засипав черепашками.
Такий шалений! Спробуєш умовити, —
Ще гірше скаженіє. От ми й держимо
Під наглядом старого, щоб не втік, бува. [169]
Безумством батька тяжко син засмучений.
Спочатку словом добрим умовляв його
В той плащ судейський більш не зодягатися
І з дому не виходить; той не слухає.
Обмив його, очистив, — ні до чого все.
Лічив танками корибантів, — він, як був,
120 З тимпаном увігнався знов у судище,
Коли не помогли вже навіть таїнства,

Тоді в Егіну з ним поїхав син — і там
Поклав старого на ніч в храм Асклепія,
А він на ранок знов перед решіткою!
Ось відтоді вже ми його пильнуємо.
Та він і димоходом утікав-таки,
І рівчаками. От позатикали ми
Всі отвори лахміттям та ганчірками, —
То й що? Понабивав він по стіні кілків
130 І, мов та галка, геть по них вискакував.
Ми обснували дворище тенетами,
Де лиш могли, та й пильно стережем тепер.
Так ось Філоклеоном батька звать цього,
Бделіклеоном — сина, Зевсом свідчуся.
На вдачу запальний він, набундючений.
Бделіклеон
(із вікна)
Гей, Ксантій! Сосій! Де ви? Чи послули там?
Ксантій
Ой, лихо!
Сосій
Що?
Ксантій
Бделіклеон прокинувся!
Бделіклеон
Біжіть сюди хто-небудь! Швидше, чуєте?
(Виходить з дому).
Старий прокравсь до кухні, щось там нишпорить
140 І шемрає, як миша. Поглядай мені,
Щоб він не виліз діркою помийною!
А ти плечем уприся в двері! [170]
Ксантій
Слухаю.
Бделіклеон
О Посейдоне, що це грюка в комині?
Філоклеон вистромляє голову з димаря.
Ти хто?
Філоклеон
Я дим: угору з димаря іду.
Бделіклеон
Ти дим? А то з яких же дров?
Філоклеон

Із фігових.

Бделіклеон

Клянуся Зевсом, найгіркіший в світі дим!

Та не втечеш, одначе. Де тут заткало?

Назад! Ану поліном прикладу як слід.

Отак! Десь-інде пошукаєш пролазу.

150 А я... Чи є на світі хтось нещасніший?

Тепер я "сином диму" називатимусь!

Сосій

Хто торгає дверима?

Бделіклеон

Обіпрись на них

Що сили є! Я зараз підсоблю тобі!

Ключа пильнуй лиш, поглядай на засувку,

Щоб він борідку згризти не наважився.

Філоклеон

(за дверима)

Гей, що ви, що ви! Відпустіть, мерзотники!

Невже не буде Драконтід засуджений?

Бделіклеон

Тобі журба велика?

Філоклеон

В Дельфах Аполлон

Прорік мені, що я на тріску висохну,

160 Коли який підсудний в мене вискочить. [171]

Бделіклеон

О Фебе-рятівниче! Ну й провіщення!

Філоклеон

Отож пусти, благаю, не губи мене!

Бделіклеон

Клянуся Посейдоном, не пущу тебе!

Філоклеон

То я зубами прогризу тенета ці!

Бделіклеон

А де ті зуби в тебе?

Філоклеон

Ой, біда, біда!

Ну як тебе вмертвити? Гей, меча сюди,

Меча або судейський черепок несіть!

Бделіклеон

Цей чоловік намислив страховинне щось!

Філоклеон

(з вікна)

Богами свідчусь, зовсім ні. Я хтів би лиш
170 Осла продати й упряж: молодик якраз
Настав тепер на небі.

Бделіклеон

Ну а я хіба

Не можу сам продати?

Філоклеон

Та не так, як я!

Бделіклеон

Клянуся Зевсом, краще!

Філоклеон

Ну, виводь осла!

(Зникає). [172]

Сосій

Який надумав привід, як прикинувся,
Щоб тільки вийти з дому!

Бделіклеон

Марно трудиться:

Я розгадав відразу хитрий намисел.

Ану, піді-но сам тварину виведи,

Щоб він мені за двері ані виткнувся.

Ксантії іде і виводить осла.

Чого сумуєш, осле? Що на торг ідеш?

і80 Дну жвавіше! Стогнеш? Може, й ти несеш

Якогось Одіссея?

Ксантії

А несе-таки,

Клянуся Зевсом! Ось він, ось, під черевом!

Бделіклеон

А дай, погляну! Де він тут? Оцей, либонь?

Витягають Філоклеона з-під осла.

А хто ти, чоловіче?

Філоклеон

Бачить Зевс, "Ніхто"!

Бделіклеон

Ніхто? Звідкіль?

Філоклеон

З Ітаки, син Утікача.

Бделіклеон

То знай, Ніхто, ніщо тебе не визволить.

(До Ксантия).

Тягни його хутенько! Ти куди заліз,
Хитруне підлий! Як же там, під черевом,
Ти на малого вісюка скидаєшся!

Філоклеон

190 Добром пускайте, бо судитись будемо!

Бделіклеон

За віщо нам судитись? [173]

Філоклеон

За осячу тінь.

Бделіклеон

Недобрий ти, лукавий, безрозсудливий!

Філоклеон

Недобрий? Я? Нічого ти не відаєш!

Ні, я смачний. Побачиш сам, як спробуєш

Порібрини старого засідателя!

Бделіклеон

Ну, ну, махай додому ти з ослом своїм!

Філоклеон

Клеоне! Друзі судді! Поможіть мені!

Його впихають назад у двері.

Бделіклеон

Тепер собі викрикуй: двері замкнені.

(До Ксантия).

Ану завалюй двері тими брилами

200 І знову добре зачини на засувку,

Підстав ще ту колоду й прикоти сюди

Кругляк великий!

Ксантий

Слухаю.

Філоклеон вилазить ізсередини будинку на дах.

Нещасний я!

Це ж відкіля на мене глина сиплеться?

Бделіклеон

Десь, певно, миша ненароком скинула.

Ксантий

Яка там миша! То судця покрівельний,

Вгорі з-під черепиці, бачиш, висунувсь!

Бделіклеон

Біда! Тим разом горобцем зробився він!

От-от спурхне! Стривай-но! Сітка, сітка де?
А киш! А киш! О Зевсе, та вже краще б я
210 Стеріг Скіону, аніж батька рідного! [174]
Філоклеона знову заганняють у дім.

Ксантій

Тепер його ми добре наполохали;
Уже ніяк він нишком не втече від нас, —
То, може, нам здрімнути капелиночку?

Бделіклеон

Дурний же ти! Тут зараз ціла кишнява
Збереться судців — будуть батька кликати.

Ксантій

Та де, ще рано! Ледве зазорілося.

Бделіклеон

Вони сьогодні через щось загаялись.
А то здебільша сходяться опівночі;
З ліхтариками сунуть, ще й кургикають
220 Солодких фрініхо-сідонських співанок,
Та й будять батька.

Ксантій

А хіба не можемо,
Як прийдеться, камінням їх закидати?

Бделіклеон

Чудний! Не знаєш норову старечого?
На ос вони подібні, як розсердяться.
Під стегнами укрите в них жало кольке,
Вони дзижчать, і тнуть ним, і підскакують,
І, наче іскри від багаття, прискають.

Ксантій

Ти не журися! Лиш би каменюк найти —
Я цілий рій судейський розполохаю!
Всі троє сідають на ґанку і незабаром засинають.
Входить хор дідусів, одягнених осами, з торбинками
й палицями, в супроводі хлопчиків з ліхтарями.

ПАРОД

Корифей

230 Ану жвавіш! Наддай ходи!
Гей, Комію, прокинься! [175]
Клянусь, ти перше інший був,
міцний, як псячий ремінь
А нині Харінад іде куди прудкіш од тебе.

Гей, контілієць Стрімодор,
товаришу найкращий!
Чи є між нами Евергід? Чи тут Хабет із Флії?
Ой-ой-ой-ой, ох-ох-ох-ох!
Осталось нас трошки
З того юнацтва, що колись
зійшлося в Візантії.
З тобою ми служили вдвох
і раз — ти пам'ятаєш? —
Вночі блукаючи, стягли ми в булочниці діжку
Та й, поколовши на тріски, городину варили.
240 Але мерщій! Сьогодні ми судитимем Лахета.
Є поголос межі людьми,
що в нього вулик грошей.
То вчора нам казав Клеон приходити завчасно
І злості лютої собі пайок триденний взяти.
Аж нині прийме кару він
за всі свої злочинства!
Але не гаймося, ходім, бо хутко зазоріє.
Світім дорогу, навкруги уважно роззираємось,
Щоб камінь нам не підвернувся
та й не накоїв лиха.
Хлопчик
Гей, діду, діду, стережися:
тут грузьке болото!
Корифей
Стеблинку підійми з землі та поправ ліхтарик!
Хлопчик
250 Пощо стеблинка? Я отак гніт тобі направляю!
Корифей
Безглуздий, хто тобі казав
пальцем гніт рівняти?
Чи ти не знаєш, як тепер трудно на оливу?
Тобі нема журби, а нам дорого купити!
(Б'є хлопчика). [176]
Хлопчик
Ану лиш знову спробуй нас вчити стусанами!
Ми ліхтарі погасимо та й пурхнем додому;
Тоді у темряві нічній, без вогню і світла,
Немов та чапля будеш ти болота місити!
Корифей

Овва! Траплялося мені й не таких карати!
Але, здається, я іду просто по баюрах.
260 Тепер, напевне, вже скажу, знову днів чотири
Дошитиме невтомно бог зрання до смеркання.
Поглянь лишень, які гриби на ґнотах насіли, —
Ознака певна, — злива в нас буде неодмінно.
Та й добре, що негода йде: овочі неранні
І вітру з півночі, й дощу дуже потребують.
(Наближаючись до дому Філоклеона).
Але чому назустріч нам не виходить з дому
Наш приятель, суддя старий? Що з ним за пригода?
Він досі млявий не бував. Ні, бувало, завжди
Іде попереду усіх, весело співає,
270 Він дуже Фрініха любив. Станьмо, милі друзі,
Та заспіваймо! Може, він заклик наш почує
І з тої радості хутчій виповзе за двері.
Хор зупиняється біля дверей будинку.

СТРОФА І

Перша половина хору
Що ж за диво, що старий наш не виходить,
Що на голос не озветься?
Може, часом погубив він
Черевики? Може, пальця
збив у пітьмі ненароком,
Та й нога йому напухла?
Все при старості можливе!
Може, пах роздувся в діда?
Був він перше межи нами,
Безперечно, найгостріший,
нічиїх благань не слухав,
А як хто почне просити,
то насупиться, бувало,
Та й відкаже: "Камінь вариш!" [177]

АНТИСТРОФА І

Друга половина хору
Чи вчорашній наш підсудний
в тім причинен?
Одушив, не дався в руки,
запевняв, що друг афінян
І що перший сповістив нас
про події на Самосі.

Чи не тим старий лютує,
аж заслаб на лихоманку?
Це людина норавлива!
Встань, товаришу, не сердься,
Не роби собі гризоти!
Є у нас багач підсудний
з перекинчиків фракійських, —
От його і запакуєм!

290 Підпровадь нас, хлопче!

СТРОФА II

Хлопчик

Татку, татку, подаруєш
те, чого попрошу в тебе?

Корифей

Певна річ, синочку милий!

Говори ж, чого ти хочеш,
Що купити гарне? Певно,
Хлопчик мій про кості мріє?

Хлопчик

От і ні, купи, татусю,

Фіг, вони солодші!

Корифей

Фіг вам?

От і ні, хоч ви повісьтесь!

Хлопчик

Отже, вас не будем більше
проводжати!

Корифей

300 На мою нікчемну плату,
ох-ох-ох! [178]

Мушу я на три душі

М'яса, хліба, дров купити,

А тобі на думці фіги!

АНТИСТРОФА II

Хлопчик

А як архонт не захоче,

Щоб сьогодні суд судив,

Що тоді? Відкіль сніданок

Візьмеш нам? На що надію

Покладаєш? Чи порадиш

Тільки "путь священну Гелли?"

Корифей

310 Ой-ой, горе! Ой-ой, горе!

Присягну, що й сам не знаю,
відкіля обід добудем!

Хлопчик

"Нащо мене бідна мати породила?"

Корифей

Щоб з тобою супокою я не мав,

Хлопчик

О торбинко! "Непотрібна ти окраса,
більш нічого!"

О, о! Наша доля — сльози!

Філоклеон

(за сценою)

Я отут, край вікна,

і сумую давно,

Чую, чую ваш спів,

та не вийду ніяк!

Що робити? Мене

Вороги стережуть,

320 Не пускають до урн

Разом з вами піти —

Засудити когось.

Громовладний наш Зевсе, благаю
тебе, —

Загними з-під небес, оберни мене
в дим, [179]

У хвалька Проксеніда мене
перекинь,

Або ні — в крутія, сина Селла!

О владарю, зроби мені ласку таку,
Пожалій моїх сліз!

Або блискавки вістрям торкнися
мене,

330 Щоб я попелом став,

А тоді підійми, і далеко завій,

І в солоній киплячій підливі звари,

Або, врешті, хай каменем стану
твердим,

Щоб на нім черепочки лічили.

СТРОФА III

Перша половина хору
Хто ж замкнув тебе та й держить
за дверима? Розкажи нам,
Адже ми товариші!
Філоклеон
Син мій власний! Але тихше, не горляйте!
Ось він спить
Там, на ганку, перед домом.
Поспускайте паруси!
Корифей
Але за що ж, бідолахо, ображає він тебе?
340 в чому зачіпку знайшов?
Філоклеон
Не дає суддею бути, зла чинити не велить,
У добрі тримати хоче. А мені навіщо те?
Перша половина хору
Ну й негідник! Ну й облудник той...
Демологоклеон!
Все тому, що ти лиш правду ,
говорив про кораблі.
Ні, якби не був він змовник, то ніколи б
так казати не насмів?
Корифей
Коли так, то не можна баритися більш!
Неодмінно нове щось придумай [180]
І знайди собі спосіб дотепний зійти,
потай злої сторожі, додолу.
Філоклеон
Що ж придумати можна? Шукайте самі!
Я на всяку пораду пристану.
Так кортить мені мимо тих лав судових
з черепашкою в жмені пройтися.
Корифей
350 Подивись, чи немає де-небудь діри!
Коли є, то пролізь через неї
Та й, укритись лахміттям старим, утікай,
як тікав Одисей хитромудрий.
Філоклеон
Позабивано все, що не можна ніде
й комарові малому промкнутись.
Ні, десь-інде шукайте рятунок мені!

Я ж не можу пролізти крізь шпарку!

Корифей

А згадай же, старий, як колись на війні
ти накрив десь рожнів та й моторно,
Мов по сходах, спустився по них зо стіни;
це було, коли Наксос ми брали.

Філоклеон

Пам'ятаю, та що з того? Час той минув,
а сьогодні не ті уже справи;
Молодий тоді був я і красти митець,
і в усім собі сам давав раду,
І ніхто не стеріг мене, — можна було
Утікати безпечно. Сьогодні не те:
360 Цілий відділ закутих у зброю людей
Заступив усі виходи з дому мого.
Бачу, двоє стоять біля самих дверей
І чатують на мене з рожнами в руках,
Мов на кішку, що м'ясо вхопила.

АНТИСТРОФА III

Друга половина хору
Не барись! Якмога швидше
інші хитрощі придумай!
Бджілко, ранок настає! [181]

Філоклеон

Що тут думати? Зубами перегризти треба сіть!
А мисливиця Діктінна за тенета хай простить!

Корифей

Хто шукає порятунку, той наважиться й на це.
370 Ну, давай зубам роботу!

Філоклеон

(з 'являється на даху)
Перегризено! Готово! Але нишком, не кричіть!
Стережімося, щоб шуму не почув Бделіклеон.

Друга половина хору

Ти не бійсь нічого, друже!

Хай-но тільки

писне він, —

Буде гризти власне серце і тремтіти за життя,
Буде знати, що то значить — гордувати
Найсвятішим судом!

Корифей

Ну, живенько! Мотузку вчепи до вікна!
Обмотай себе нею круг стану,
380 Пригадай Діопейта й відвагу його та й поволі
спускайся додолу.

Філоклеон

Ну, а що, як ті двоє угледять мене і, піймавши,
неначе ту рибу,
На мотузці потягнуть назад у вікно? Що тоді
почнете ви? Кажіть-бо!

Корифей

Одностайно тобі допомогу дамо, мов дубові,
обстанем за тебе,
І не зможуть вони удержати тебе. Так і зробим,
май певну надію!

Філоклеон

Учиню вашу волю, звіряюсь на вас! Та глядіть,
коли скоїться лихо,
Підійміть моє тіло, оплатте мене, поховайте
в суді край порога. [182]

Корифей

Не страхай себе марно, не буде біди. Не лякайся,
мій друже, нічого,
Сміливіше злізай, лиш отчизним богам не забудь
наперед помолитись!

Філоклеон

О сусіде, герою, владарю наш Лік! Ти так само,
як я, полюблюєш
390 Безнастанні зітхання і сльози людей, що стають
на суді перед нами.

Ти навмисне прийшов оселитися тут,
щоб їх зойками тішити серце,
Ти один із героїв сподобав собі
близь оселі ридання сидіти!

Пожалій же мене і сусіда врятуй у пригоді,
а я присягаюсь,
Що ніколи в горожу твою не зайду ні в малій,
ні в великій потребі.

Філоклеон починає спускатися з даху на мотузці.

Бделіклеон прокидається й будить рабів.

Бделіклеон

Гей, прокинься скоріше!

Ксантій

(прокидаючись)

А що там?

Бделіклеон

Кругом

наче шелест і гомін я чую.

Може, знову надумав старий утекти?

Ксантій

О, нещастя, це ж він на мотузці

Хоче злізти додолу!

Бделіклеон

Негіднику, стій! Все одно ж не втекти

тобі звідси!

(До Ксантія).

Побіжи-но наверх, стань у другім вікні,

та й чухрай його ззаду різками! [183]

400 Може, вчувши удари оливних гілок,

він обернеться знову кормою.

Філоклеона б'ють і тягнуть на мотузці назад.

Філоклеон

Порятуйте ж мене, усі ті, що в суді

засідатимуть в нинішнім році!

Смікітiон, Хремон, Тісіад, Фередейпн!

Розміркуйте самі, як не зараз,

То коли ж мені в допомі станете ви? Чи тоді,

як назад мене втягнуть?

СТРОФА IV

Корифей

Ну, чого ждемо, питаю, і тамуємо свій гнів?

Чи дозволим так безкарно ворухить осиний рій?

Перша половина хору

Нум тугіше, нум тугіше

Напинаймо наші жала,

ворогам несімо помсту!

(До хлопчиків).

Гайда, хлопці, гайда, хлопці, поскидайте

сорочки

І біжіте, і гукайте, і Клеона сповістіть,

410 І сюди його покличте

Проти зрадника, що вартий

Смерті злої, проти того,

Хто зухвало повстає
На суди і суддів.
Бделіклеон
Спершу вислухайте діло, угамуйтеся, не кричіть!
Корифей
До небес підіймем голос!
Бделіклеон
Я старого не пущу!
Корифей
Ну, хіба це не жахливо? Чи ж не тиранія це?
О державо! Феоре-безбожнику й ви,
Брехуни, лестуни, що при владі у нас! [184]
Ксантій
420 О Геракле, й жала мають! Бачиш, мій
господарю?
Бделіклеон
Ними й згублено Філіппа, учня Горгія, в суді.
Корифей
І тобі те саме буде! Оберніться всі сюди,
Вистромляйте мстиві жала, нападайте, тніть, коліть,
Станьте в ряд, сповніться гнівом,
розбудіте в серці лють!
Хай довіку пам'ятає, чий він вулик дратував.
Ксантій
Зевсом свідчуся, як дійде до побою, лихо нам!
Я й поглянути боюся на ті жала-гостряки.
Перша половина хору
Кинь його, відійди, бо позаздриш, клянусь,
Тій черепасі, що в твердому панцирі.
Філоклеон
430 Нуте, судді, люті оси, дорогі товариші!
Нападайте ж бо! Ви спритно постромляйтесь
їм у зад,
Ви ж їх жальте прямо в очі, тніть
у пальці ворогів!
Бделіклеон
(хапаючи старого)
Хай біжать сюди Масінтій, Фріг, Мідас!
Мерщій, мерщій!
Заберіть його й дивіться, щоб ніхто
не відібрав,

Як не хочете сидіти у кайданах без їди!

Чув я часто й добре знаю, як тріщить
горющий лист.

Корифей

(до Бдвліклеона)

Гей, пусти його, бо наскрізь протнемо тебе жалом! [185]

Філоклеон

(захищаючись від рабів)

О Кекропе, наш герою, Драконтіде, змію злий!

Не віддай мене, благаю, на поталу варварам,

440 Що, бувало, їх годую стусанами досхочу!

Корифей

Скільки лиха, скільки горя нам несе похилий вік!

Ось господаря старого живосилом двоє слуг

Відтягають, про минуле спогадати не хотять,

Про кожухи й безрукавки, що, було, купує їм,

Про шапки, про те, що взимку їх від холоду

хистив,

Щоб не мерзли в ноги, в пальці! Та не видно

їм в очах

Ані сорому, ні згадки про взуття оте старе.

Філоклеон

(до Ксантия, який тримає його)

Не пускаєш, зла тварюко? Десь забувся, як тебе

В винограднику попав я на злодійстві, приволік

450 До оливи та гарненько, дуже добре відчухрав, —

Всім на заздрощі? Як бачу, в тебе вдячності нема!

(До обох рабів).

Ну, пустіть мене обидва, поки син мій не надбіг!

Корифей

Постривайте, незабаром нам за все заплатите,

Щоб повік ви пам'ятали, що за норів у людей

Запальних і справедливих, з лютим поглядом очей!

Починається бійка.

Бделіклеон

(прибігаючи на допомогу)

Бий їх, Ксантию, лупи їх, відганяй від дому ос!

Ксантий

Я й жену!

Бделіклеон

(до Сосія)

А ти їм диму, більше диму
підпускай! [186]

Геть! До лиха! Неохота? Ні? То бий же їх
дрючком!

Обкури-но їх Есхіном, сином Селла, обкури!
Ксантій

460 Ну, нарешті пощастило вас погнати звідсіля!
АНТИСТРОФА IV

Бделіклеон

Зевсом свідчуся, так легко не скараскався б
ти їх,

Якби всі вони наїлись тих філоклових пісень!

Хор змушений відступити.

Друга половина хору

Ну, хіба не видно бідним,

Що прокралась непомітно

В наше місто тиранія,

Коли ти — новий Аміній, ти — гультяй і пелехань,

Без ніякої підстави, без улесливих промов,

Самовладно і свавільно

Відірвав нас від законів,

470 Що народ постановив!

Бделіклеон

Чи не можна нам без бійки

Та без криків голосних

Розпочать переговори, згоди доброї дійти?

Корифей

Нам ладнати? З самовладцем,

Що ненавидить народ?

Хто твій друг? Не Брасід? Зраднику!

Носиш ти

Вовняні сорочки, бороди не стрижеш!

Бделіклеон

Зевсом свідчусь, я волів би зовсім батька

відкректись,

Ніж із напастю такою воювати день у день.

Корифей

Де та напасть? Ще до рути та селери

не дійшло, — [187]

Як говорить тригрошева приповіданка. Тепер

Ти не маєш чим журитись! От нехай обвинувач

Згодом візьметься до тебе, знайде
спільників твоїх!

Бделіклеон

Бога ради, чи сьогодні ви облишите мене,
А чи будем до смеркання з вами скубитися отут?

Друга половина хору

До кінця! Поки є в цих руках слід життя,
Я не примирюся з тиранією!

Бделіклеон

Скрізь вам сниться тиранія, всюди змовники
для вас!

Про велику чи нікчемну річ ідеться — все одно.

490 Я принаймні півстоліття про тиранів
не чував,

А тепер солоні риба в меншій славі,
як вони.

Покотилось по базарах осоружне слово це!

Прийде хто за камбалою, а плотиці не бере,

Так і знай, що скаже злісно, хто плотицю продає:

"А поглянь-но, цей поживність вибирає,
мов тиран!"

А чи редьки хто питає, щоб заправити сардель,

Зеленярка гляне скося та й промовить: "От який!

Захотілось редьки їсти... Тиранії, певно, ждеш?

Чи тобі Афіни мусять дань приправами нести?"

Ксантії

500 от і я: зайшов учора до повії під обід —

Осідлать її надумав — а вона як спалахне:

"Що? Ти здумав відновити владу Гіппія? Тиран!"

Бделіклеон

До сподоби їм це слово! І мені ж за те, що я

Хочу батька-бідолаху відучити від судів,

Від пораннього вставання, наклепів, намов,
гризот,

Щоб, як Моріх, безтурботно міг він жити, —
і мейі

Закидають тиранію, називають змовником! [188]

Філоклеон

Добре роблять, так і треба! За пташине
молоко

Не віддам життя, якого позбавляєш ти мене!

510 Ні угрів мені не треба, ані скатів; а зате
Радо з'їв би я маленький, в глеку
смажений... процес!

Бделіклеон

Ну, звичайно, в тебе давня звичка ласувати цим.

Але дай мені сказати те, що хочу, помовчи,

І побачиш сам, надіюсь, як ти тяжко помилявсь.

Філоклеон

Я, судця, та помилявся?

Бделіклеон

Подивися добре: ті,

Перед ким ти гнеш коліна, роблять з тебе сміх
собі!

Раб ти, а того не знаєш!

Філоклеон

Ти про рабство не кажи!

Я країною владаю.

Бделіклеон

Не владаєш, служиш ти!

Тільки думка, що владаєш! Отже, батьку, поясни,

520 В чім прибуток твій і шана, що з Еллади
дань береш?

Філоклеон

(показуючи на хор)

Я скажу, а ці розсудять нашу спірку.

Бделіклеон

Згоден я!

Ну, пустіть тепер старого!

Філоклеон

Принесіть меча сюди!

Не здобуду перемоги, — на той меч грудьми впаду! [189]

Бделіклеон

Ну, а що, коли їх присуд ти відхилиш, як тоді?

Філоклеон

Щоб мені богам на славу не спивати більш вина!

АГОН

ОДА

Перша половина хору

(до Філоклеона)

Отже, тепер, речнику наш,

Мислі нові в себе знайди,

Щоб довести виразно...

Бделіклеон

(до рабів)

Нехай хто-небудь принесе приладдя до писання.

(До хору).

530 Короткий зміст його речей

Я запишу на пам'ять.

Перша половина хору

Розважним будь, не заривайсь,

Мов молодик той! Бачиш сам, —

Спір не на жарт завзявся.

Все ми з тобою втратим,

Якщо, — рятуйте, боги! —

Візьме гору ворог наш.

Філоклеон

Ану який, цікаво, ти, коли тебе дратують?

(До хору).

Що скажете, коли мій син мене переговорить?

Перша половина хору

540 Скажемо те, що ми, старі —

Мотлох, сміття, хто знає що!

Будуть тоді по всіх кутках

З нас глузувати діти.

Скажуть: "Гілки носити їм,

Цим судовим лушпайкам". [190]

Корифей

Ти повинен тепер довести ворогам нашу владу,
величність і силу.

Починай же і сміливо всім покажи язика
красномовного вправність!

ЕПІРРЕМА

Філоклеон

Починаю змагання і зразу ж таки постараюся
вам показати,

Що не менша нічим і не гірша нічим наша влада
від царської влади.

550 Хто на світі так світло й блаженно живе,
хто грізніший з усіх земнородних,

Хто розкошів таких зазнає, як судця, особливо
суддя посивілий?

Я з постелі встаю, а на мене давно біля суду

юрба дожидає,
Та все люди високого роду, значні. Ще не встигну
до них підійти я,
А мені простягають вже руку гладку, що бувала
в державній скарбниці,
І благають, згинаючи спину в дугу, розливаючи
жалісні зойки:
"Пощади мене, батечку, зглянься, прости,
може, й сам ти гріха не встерігся,
Постачаючи військові хліб на війні
або будши на гарній посаді!"
А не знав би про мене, що в світі живу,
якби вже не судився раніше.
Бделіклеон
Запишу собі в пам'ятну книжечку те,
що сказав ти про сльози підсудних.
Філоклеон
60 От нарешті, обтяжений просьбами, в суд
я приходжу, лагідний, без гніву;
Але тих обіцянок, які надавав, і на думці
не маю сповняти.
Тільки слухаю я, як на всі голоси коло мене
заводять: "Помилуй!"
Якби знав ти, яких тільки лестошів тут
не почує суддя від підсудних! [191]
На нестатки свої нарікають одні, і до дійсного
лиха приточать
Небувале й таких навігадують бід,
що зрівняються в злиднях зо мною.
Той розкаже нам казку цікаву, а цей
щось веселе утне із Езопа,
Ну а дехто й жартує, щоб я засміявся та й забув
свою вічну суворість.
А коли вже і це не впливає на нас, то маленьких
дітей поправляють,
Той синка, а той доню за руку веде.
Я сиджу собі, слухаю згорда.
570 Діти, збившись у купу, ревуть і ревуть,
а їх батько тремтить і, мов бога,
Заклинає мене хоч заради дітей не карати
його за провину.

"Коли голос ягнятка тебе веселить,
то власкався на хлопчиків голос,
Коли милі тобі поросятка малі, ради доні
мене пожалів би!"

Ми тоді лагідніші до нього стаєм,
струни гніву в душі попускаєм.

І ти скажеш, що це не могутність, не вдасть,
не ганьба для значних і багатих?

Бделіклеон

Із промови твоєї і це запишу — про ганьбу
для значних і багатих.

Але в чім же вигоди твої, поясни, —
ти ж казав, що Елладою правиші

Філоклеон

Під час огляду хлопчиків можемо ми
милуватися їх наготою^

А коли нам Еагр попадеться на суд,
то не думай, що вернеться цілий,
580 Як не схоче вперед прочитати суду
щонайкращий уривок з "Ніоби".

А чи, трапиться, виграє діло флейтист,
то й від нього нам є нагорода:

Наложивши на губи реміння своє,
він з музикою нас проводить.

А як батько, вмираючи, доні своїй,
спадкоємиці, визначить мужа, — [192]

До його заповіту нам діла нема, ні до тих
величавих печатей,

Що у мушлі лежать, хай на море пливуть
у тій мушлі вітрам на забаву:

Ми дочку з її віном тому віддаєм, хто зуміє
нас краще вблагати.

І ніхто нас не може карати за те, — цеї влади
не дано нікому.

Бделіклеон

Що ж, за це лиш одно я готовий тебе
таки справді щасливим назвати,
Тільки зле ти робив, що ламав заповіт
про дочку, спадкоємицю батька.

Філоклеон

590 А як трапиться часом, що рада й народ

не розв'яжуть важливого діла,
То особним наказом підсудних велять
передати до суду присяжних.
Отоді ж то Еватл і сам Клептонім,
що покинув щита серед бою,
Запевняють, що зрадити нас не хотять
і що все за народ вони тягнуть.
І на зборах народних ніколи ніхто
не доб'ється свого, як не скаже,
Щоб присяжні могли розійтись по домах
після розгляду першої справи.
Сам Клеон-горлодер, що на всіх накричить,
тільки нас не гризе й не кусає,
А в потужній руці стереже від біди,
відганяючи мух осоружних.
Я ось батько тобі, а ніколи мені
не вчинив ти подібної втіхи!
А, приміром, Феор? Адже цей чоловік
від Евфемія мало чим менший,
600 А проте, не вагаючись, губку бере
і взуття наше чистить над тазом.
Подивися ж тепер, до якого добра
ти дорогу мені заступаєш, —
Ще й зухвало хотів довести, що я раб,
що до служби себе принижаю. [193]
Бделіклеон
Говори скільки влізе, а прийде пора —
марність влади своєї пізнаєш
І тоді перестанеш хвалити себе, —
переможець з невмиваним задом!
Філоклеон
А іще я забув розказати про те,
що мені над усе наймиліше:
От я, плату забравши, додому іду.
Тільки в двері, — мене обступають
І вітають ласкаво — я ж гроші приніс! —
а найперше за всіх моя доня
І обмиє, і ноги мені намастить,
і, схилившись до мене, цілує,
Каже: "Таточку мій!", а сама язиком
тріобол витяга мені з рота.

610 От підходить дружина, влещає мене,
подає мені хлібчик ячмінний
І припрошує, сівши край мене сама:
"Покуштуй-но цього, мій миленький!"
Та "поїж-но того!" Я щасливий тоді,
і нітрохи мені не потрібно
Ні дивитись на тебе, ні дбати про те,
коли кухар, бурмочучи лайку,
Приготує нарешті сніданок мені.
Якщо він забариться в пекарні, —
От заслона моя проти лиха й біди,
проти стріл моя зброя незламна:
Якщо ти не наллеш мені зараз вина,
я приношу до хати "ведмедя".
Вщерть він повен вина; нахиляю й тягну,
а ведмедик, роззявивши рота,
На твій кухоль маленький реве і гуде —
войовничо, і гучно, й розлого!

То хіба ж не велика потуга моя,
620 Чи не рівний я владою з Зевсом самим?

Адже часто я чую те саме, що Зевс!
Як ми здіймемо інколи бучу в суді,
Перелякано каже прохожий народ:
"О володарю Зевсе! Сьогодні в суді
розбуялись громи!"

А метну блискавицю, то тільки
"цмок! цмок!" [194]

Та й нароблять під себе усі багаті —
Гордовиті чваньки.

Ти і сам до нестями боїшся мене,
Присягаюсь богами, боїшся, а я,

630 Щоб я вмер, як тебе я боюся!

АНТОДА

Друга половина хору

Ні, присягнузь: зроду мені

Ясних таких, мудрих речей

Не випадало чути!

Філоклеон

Легенько думав він собі мій виноград зібрати!

А знає ж добре, що нема промовця понад мене!

Друга половина хору

Все розібрав, усе згадав,
Не поминув нічого. Ми
Слухали і розцвітали!
Думали, суд ми судим
640 На островах блаженних —
Так промовляв він красно.

Філоклеон

Уже закорчило його, не тямиться від злості!
Сьогодні добре канчуком тебе я полякаю!
Друга половина хору
Щоб боронитися, мусиш ти
Бути тепер хитрим, метким,
Трудно бува втишити гнів
серця мого — надто тому,
Хто сперечавсь зо мною!

Корифей

Через те постарайся добути собі свіжотесане
жорно млинове,
Що могло б розмолоти мій гнів, як тобі вже
й слова не допоможуть нічого!

АНТЕПІРРЕМА

Бделіклеон

650 Річ тяжка, потребує багато ума; і акторові,
мабуть, над силу — [195]
Залічити хворобу, що з давніх-давен
угніздилася в нашому місті.
А проте поможи мені, батьку Кронід...

Філоклеон

Замовчи і не батькай даремно!
Як не зможеш негайно мені довести,
що на правду марнію я в рабстві, —
Жити більше не будеш, хоча б довелось
мені участі в жертвах позбутись.

Бделіклеон

То послухай же, тату, й хоч трохи розгладь
між бровами чоло своє хмуре!
Напочатку приблизно мені полічи,
без камінчиків, просто на пальцях,
Скільки всяких податків надходить до нас
від народів, що з нами в союзі?
А потому окремо оплатки додай, десятини

та соті частини,
Гроші з пристаней, рудень, торгів і судів,
конфіскації, плату з маєтків, —
660 Я гадаю, всього набереться не менш,
як дві тисячі наших талантів.
З цієї суми доходів тепер відлічи
однорічну оплату присяжних!
їх шість тисяч; гадаю, що більше того
і не знайдеться в нашій державі.
От і вийде, що нам припадає яких
півтораєста талантів — від сили!
Філоклеон
То виходить, що ми з тих прибутків усіх
і десятої частки не маєм?
Бделіклеон
А, звичайно, не маєте!
Філоклеон
Де ж, поясни,
подівається решта багатства?
Бделіклеон
А на тих крикунів: "Не продам ворогам
галасливого люду афінян!" [196]
"Буду битися завжди за вбогий народ!" —
І подумай, що сам же ти, батьку,
Обираєш і ставиш при владі таких,
їх облесливі речі почувши!
А вони безсоромно беруть хабарі
й по півсотні талантів одразу
*70 Вимагають нахабно з союзних держав,
ще й грозяться й лякають при тому:
"Заплатіть нам податок, бо знищимо усе,
до останку сплюндруємо місто!"
А ти любиш цю владу і тішишся тим,
що недогризки маєш від неї!
А союзники бачать і знають про те,
що весь набрид афінський, всі злидні,
Тільки з урни поживу находять собі
і посьорбують юшку нікчемну, —
Ось вони й поважають, мов Конна, тебе;
а отим багачам-пустомелям
Все багатство дарують: вино, килими,

сир та мед, подушки та накидки,
Глеки, келехи, добрі намиста, вінки,
всякі кубки, життя та здоров'я,
А тобі, що блукав по землі, по морях,
поки влади й держави здобувся,
Із підвладних твоїх, ні зубця часнику
не дарує ніхто до печені!

Філоклеон

680 Не дарує, це правда! Я сам посилав
три пучки в Евхаріда купити.
Та не муч мене більше й нарешті з'ясуй,
в чім ти рабство моє добачаєш?

Бделіклеон

А хіба це не рабство, скажи, не ганьба,
що вони і самі урядують,
І підлизники їх на посадах сидять,
та ще й гроші за це побирають,
А тобі три оболи нещасних дадуть,
і ти рад, хоч за ті три оболи
Потрудився немало, міста здобував,
воював на землі і на морі!

Лиш на тебе гукнуть, ти повинен іти.

Мені серце аж пухне від злості, [197]

Як до тебе в господу той хлопець гидкий,
син Херея розпусний, приходить,
Виступає отак, вихиляється весь,
випинає розпещене тіло

І велить тобі вдосвіта бути в суді,
не спізнатись, приходити вчасно,

690 Бо суддя, який трохи запізно прийшов, —
трьох оболів своїх не дістане!

А йому все одно — хоч би як запізнився! —
оборонцеві драхму заплатять!

А коли хто з підсудних підкупить його,
він поділить з ким-небудь із суддів
Той хабар, а тоді, зговорившись удвох,
обертають по-своєму діло

І працюють у згоді, мов ті пилярі:
цей потягне, а другий попустить.

А ти рота роззявиш на плату свою
та й не бачиш нічого круг себе!

Філоклеон

То отак вони діють? О горе важке!

Ти мій розум до дна скаламутив.

Вся увага моя — на промові твоїй.

Що ти робиш зо мною, не знаю!

Бделіклеон

Подивись: ти в багатстві купатися б міг.

Багачами ви всі могли б стати,

Та не відаю, як обкрутили тебе

ті, що звикли "народ боронити"!

700 Від Сардинії-острова тисячі міст

аж до Понта в обладі у тебе,

А тобі дістається лиш плата твоя,

так і ту видають не відразу,

А щоб тільки не вмер ти, по краплі малій,

мов олію на клаптику вовни.

Їм потрібно, щоб ти проживав у біді,

а навіщо, скажу тобі зараз:

Щоб ти в пам'яті мав, хто приборкувач твій,

і як тільки тебе нацькує він

На своїх ворогів, то щоб ти, як той пес,

накидався на них у нестямі.

А хотіли б народів дати життя, —

це легенько було б їм зробити; [198]

Адже тисяча міст, або й більше того,

нам данину щорічну приносять,

І коли б наказали, щоб кожне із них

годувало хоч двадцять афінян, —

Двадцять тисяч людей проживати могли б

у достатках, на смажених зайцях,

71° Без турбот, уквітчавши вінками чоло,

на молозиві та на сметані.

Так належало б жити країні людей,

що здобули трофей марафонський,

А тепер, як нещасні олив збирачі,

біжите ви услід наймачеві.

Філоклеон

Горе! Що це мені? Одубіння якесь

по руках розлилося. Ой, лихо!

Я не здужаю більше держати меча.

Знемагаю, нема в мене сили!

Бделіклеон

А як іноді страх нападає на них,
то тоді віддають вам Евбею
І пшениці півсотні медімнів за раз
обіцяють на кожного дати.
А чи видали що? Тільки раз ти дістав
п'ять медімнів ячменю недавно,
Але й те по зеренцю дали аж тоді,
як довів їм, що ти не чужинець.
Через те й замикав я тебе! Я хотів
720 Сам тебе годувати, щоб ті шахраї
Не могли тебе брати на глум та на сміх.
І тепер, чого хочеш, усе тобі дам.
Не дозволю лише
Молоком... скарбника ласувати!

Корифей

Безперечно, розумний був той, хто сказав:
не суди, не прослухавши перше
Обох супротивників... Так! Ти здолав:
перемога твоя очевидна.
Ослабає поволі наш гнів. Подивись:
ми дрючки пошпурляли на землю.
(До Філоклеона).

Але ти, о товаришу любий наш, ти,
друже нашого віку старого... [199]

СТРОФА V

Перша половина хору
Послухай нас, послухай, не роби дурниць!
730 Надто твердий не будь, гордість свою вгамуй!
Коли б і в мене родич був чи опікун,
Щоб так на добрий розум наставляв мене!
Вочевидь бог якийсь твоїм другом став!
Тобі допомагає він,
дарує ласку і добро.
Дар його ти прийми!

Бделіклеон

Далебі ж, і догляну, і все йому дам,
Що потрібно старому: пшеничний кисіль,
Щоб хлѣбтав собі, плащик м'якенький, кожух
І дівчатко, щоб терло йому передок
740 І обидва стегна!

Тільки все він мовчить, не промовить слівця;
Щось не тішить мене це мовчання.

АНТИСТРОФА V

Друга половина хору
Нарешті схаменувся він, отямився;
Дикий свій дур збагнув, бачить, що зле робив.
Тепер і сам вважає він за помилку
все те, у чім не хотів тобі коритися.
Певна річ, прийме він твої всі слова;
перемінивши норов свій,
Він буде слухатись тебе
завжди в усіх ділах.

Філоклеон

Ой-ой, горе мені!

Бделіклеон

Ну, чого ж ти кричиш?

Філоклеон

750 Не потрібні мені обіцянки твої,
Серцем лину туди, все єство моє там,
Де окличник питає: "Хто голосу ще
Не подав? Підведись!"

І я встав би, я б тихо до урни пішов, [200]

Черепок мій останнім укинув би я!

О душе, поспішай! Де блукає душа?
Розступися, о п'єтмо! Гераклом клянусь,
Відтепер і Клеона в присяжнім суді
Я не зможу скарати за крадіж!

Бделіклеон

760 Ну, батьку, ради всіх богів послухайся!

Філоклеон

На все пристану. Тільки про одне мовчи!

Бделіклеон

Про що?

Філоклеон

Щоб суд я кинув. Сам Аїд нехай
Мене розсудить, перше ніж послухаюсь!

Бделіклеон

Коли тобі це діло так сподобалось,
То хоч не йди нікуди! Зоставайся тут
І в себе дома суд чини над челяддю.

Філоклеон

Удома? Що ти мелеш?

Бделіклеон

Все, як там, роби:

Коли відчинить потай двері дівчина,

Нехай заплатить драхму — ось і кара їй.

770 Адже те саме й на суді робилося!

І добре ж буде! Як погода випаде,

Суди на сонці. В холоднечу сядь собі

При вогнищі. При зливі ти під крівлею

Влаштуйся. Ось тоді вже хоч півдня проспи:

Перед тобою не зачинять судища.

Філоклеон

Та це ж чудово!

Бделіклеон

Як занадто довгу хто

Почне промову, голодом не млітимеш,

Не будеш гризти, і себе й підсудного. [201]

Філоклеон

А як же зможу справу розібрати я,

780 Коли, напхавши повен рот, жуватиму?

Бделіклеон

Далеко краще! Недаремно ж мовиться:

"Хотіли свідки збити суд неправдою,

Та судді розжували справу плутану".

Філоклеон

Ти вже мене схиляєш. Лиш таке скажи:

Хто видасть мені плату?

Бделіклеон

Я.

Філоклеон

Ну, добре те,

Що я окремо гроші діставатиму.

Той Лісістрат-негідник одурив мене!

Недавно драхму нам на двох з ним видали;

Він розміняв монету десь у рибника,

790 А сам мені три окуневих лусочки

Подав. Я думав — гроші, та й у рот поклав.

Смердить! Мене знудило — геть все виблював!

Потяг його до суду.

Бделіклеон

Що сказав він?

Філоклеон

Що?

Та те сказав, що в мене шлунок півнячий;

Сміявся: "Гроші хутко перетравляться!"

Бделіклеон

Ось бачиш — буде користь і на цім тобі,

Філоклеон

Та ще й велика. Що ж, роби задумане.

Бделіклеон

Зажди. Я все, що треба, принесу сюди.

(Виходить). [202]

Філоклеон

Дивися, стало дійсністю провіщене!

800 Адже чував я, що колись афіняни

Почнуть суди судити по домах своїх,

Збудує кожен судище малесеньке

Перед дверима дому, як Гекатова

Божничка завелика. Що не дім, то суд!

Бделіклеон

(входить)

Поглянь-но! Що ти скажеш? Поприносив я

Усе, що мав принести, навіть більш того:

Ось маєш горщик; закортить маленького,

То близько на кілочку буде висіти.

Філоклеон

Хвалю! Коли буває, що сеча не йде,

810 Це — перші ліки, помічні при старості.

Бделіклеон

А от жаровня. Юшка на вогні стоїть,

Захочеш — сьорбай сміло.

Філоклеон

Й це до речі теж.

Нехай хоч трясця, плати не позбудуся!

І хай просиджу дома — юшку їстиму.

Але навіщо півня принесли сюди?

Бделіклеон

Здрімнешся, може, тих промов наслухавшись,

Нехай тебе він збудить кукуріканням.

Філоклеон

Усе чудово. Одного нема!

Бделіклеон

Чого?

Філоклеон

Ти Лікову божничку не приніс іще.

Бделіклеон

820 Оце ж вона! А ось же — й сам владика в ній! [203]

Філоклеон

Герою владний! Вигляд твій страшний мені!

Бделіклеон

Таким от видається нам і Клеонім.

Філоклеон

А справді! Хоч герой він, а щита нема.

Бделіклеон

Коли б скоріше сів ти, то б і позов я

Почав скоріше.

Філоклеон

Починай! Давно сиджу.

Бделіклеон

Яку ж би справу взяти нам на перший раз?

Хто в хаті шкоду заподіяв з челяді?

А, знаю! Фратта присмалила глечика.

Філоклеон

Стривай, стривай! Ти мало не згубив мене.

830 Суд починати без решітки думаєш?

Та це ж у нас найперша, найсвятіша річ!

Бделіклеон

Нема решітки, бачить Зевс!

Філоклеон

Я вибіжу

Та сам що-небудь зараз принесу сюди.

(Виходить).

Бделіклеон

От чудасія! Так до місця звикнути!

Ксантій

(вбігає)

Прокляття! Нагодуй лиш ось такого пса!

Бделіклеон

Що сталося? [204]

Ксантій

А ось що: пес Лабет якось

Забіг до кухні, клятий, та й із'їв оце

Шматок великий сиру сицилійського!

Бделіклеон

Його злочинство для початку батькові

840 На суд подам я. Ти — обвинувачувач.

Ксантій

Нізащо! Другий пес вже зголосивсь на це,

Нехай внесуть лиш скаргу на негідника.

Бделіклеон

Веди ж обох до мене.

Ксантій

Так і зробимо.

Ксантій виходить; вертається Філоклеон.

Бделіклеон

А що це в тебе?

Філоклеон

"Поросятник" Гестії.

Бделіклеон

Що? Святокрадець!

Філоклеон

Ні, згубити винного

Завзявся я, то й починаю з Гестії.

Та швидше, швидше! Не діждуся засуду!

Бделіклеон

Я зараз! Принесу ще стиль і дощечку!

(Вибігає).

Філоклеон

Ото морока! Та скоріш, не муч мене!

850 Я й на піску зробити можу борозну.

Бделіклеон

(вертається)

Ну, ось! [205]

Філоклеон

Та починай же!

Бделіклеон

Зараз.

Філоклеон

Перший хто

У нас тут піде?..

Бделіклеон

Тьху ти! Ну й оказія!

Забувся зовсім урни повиносити.

Філоклеон

Куди летиш?

Бделіклеон

По урни!

Філоклеон

Та не треба їх.

Дивися, скільки тут маленьких кухликів!

Бделіклеон

Ну, добре. Отже, все, здається, маємо.

(Схаменувшись).

А водяний годинник? Де б найти його?

Філоклеон

(показуючи на горщик)

А це не може за годинник правити?

Бделіклеон

Це добре ти придумав, по-аттичному.

860 Мерщій вогню хто-небудь принесіть сюди!

Та й миртового гілля, й трохи ладану!

Вперед усього ми богам помолимося.

Корифей

Приєднавшись сьогодні до тих узливань,

Ми під час молитов [206]

Привітаєм вас добрим бажанням за те,

Що з недавньої сварки, з лихої війни

Так шляхетно прийшли ви до згоди.

СТРОФА VI

Перша половина хору

Мовчіть усі, сповнімося побожністю!

Феб-Аполлон Піфійський, будь

прихильний нам!

870 Хай діло, що сьогодні

тут перед домом він почав,

Кінчиться радістю для всіх!

Уже в нас досить хиб!

Рятівний Пеане!

Бделіклеон

Агійею, сусіде, владарю сильний,

що стоїш коло дому мого!

Цю нечувану жертву, владико, прийми,

ми для батька її учиняєм.

Омири його вдачу занадто шорстку,

угамуй його норів дубовий,

Його душу, просяклу гірким полином,
пом'якши хоч краплиною меду,
Щоб нарешті ласкавим і добрим він став
До нещасних людей,
880 Щоб віднині він більше підсудних жалів,
а не їх ворогів,
Щоб на голос ридання і сам він ридав,
Щоб забув свою вічну суворість і злість
І щоб видер з душі
Кропиву всю, що в ній розрослася.

АНТИСТРОФА VI

Друга половина хору
Про те ж і ми з тобою вкупі молимося.
Співаючи, твій суд ми вихваляємо.
Тебе ми любим, — бачим,

Що ти народові добра
Бажаєш щиро, як ніхто
90 Із молоді сьогодні. [207]

ЕПІСОДІЙ ПЕРШИЙ

Слуги вводять двох псів.

Бделіклеон

Гей, хто ще з судців за дверима?

Входьте вже!

Бо як почнеться діло, — не впускатимем.

Філоклеон

Хто позваний?

Бделіклеон

(показуючи на пса)

Та ось він.

Філоклеон

Ну й влетить тобі!

Бделіклеон

Ось слухайте! Лабета, пса ексонського,

Оскаржує кідафінейський пес, що він,

Кружало вкравши сиру сіцилійського,

Сам з'їв його. Батіг хай буде карою.

Філоклеон

І смерть собача, як розкриють злочин цей!

Приводять Лабета.

Бделіклеон

Перед тобою став обвинувачений.

Філоклеон

900 Негіднику! І очі ж як у злодія!

Хвостом мотає, одурити думає.

А де ж позовник? Де кідафінейський пес?

Пес

Гав, гав!

Бделіклеон

Отут він. [208]

Філоклеон

Як Лабет справжнісінький!

Мастак горшки вилизувати й гавкати.

Бделіклеон

Сиди-но мовчки.

(До Ксантия).

Ти ж обвинувачуй вже!

Філоклеон

А я тим часом підкріплюся юшкою.

Пес Кідафінейський

Присяжні, ви мій позов проти пса того

Недавно чули. Тяжко-тяжко скривдив він

Мене і тих, що в морі "Гей-я! Гей!"

кричать,

910 Шматок великий сиру ухопив собі,

В куток забіг він та й пожер у темряві.

Філоклеон

Клянуся Зевсом, правда! От недавно ще

На мене сиром він ригнув огидливо.

Паскудний пес!

Пес Кідафінейський

Просив я — він не дав мені.

Чи ж той вам вірний буде, хто, як бачите,

Й мені, собаці, не лишив ні кришечки?

Філоклеон

Він і зі мною не хотів ділитися.

Це теплий хлопець, теплий, як ця юшечка!

Бделіклеон

Не смій лиш, батьку, наперед вирішувать!

920 Обох спочатку вислухай.

Філоклеон

Та що тобі?

Це діло очевидне, аж само кричить.

Пес Кідафінейський

Не відпускайте шельми! Між собаками
Прожер таких немає: сам з'їдає все. [209]

Понад краями діжку обпливаючи,
З країв повідгризав він сирні шкурочки!

Філоклеон

А я й горшка не маю чим заклеїти!

Пес Кідафінейський

Хай не уникне кари він! "Два злодії
Не житимуть ніколи під кущем одним".

І щоб мені не марно нині гавкати!

930 А коли ні, то й гавкати не хочу більш!

Філоклеон

Ой, лихо, ой!

В яких його шахрайствах тут оскаржено!

Несосвітений злодій! Правда, півнику?

Клянусь, моргнув він, — отже, теж так думає!

Хто головує? Хай подасть горщик мені!

Бделіклеон

І сам дістанеш! Треба свідків кликати.

Лабета свідки? Будьте тут! Гей, баліє,

Жаровне, миско, сиротерко, глечики!

І все начиння, що сюди запрошене!

(До Філоклеона).

940 Д ти все ллєш у ГОРЩИК І НЕ СІВ ІЩЕ?

Філоклеон

(показує на Лабета)

До вітру хутко і йому захочеться!

Бделіклеон

Та годі вже бурчати, годі гніватись!

На кого зуб у тебе? На підсудного!

(До Лабета).

Ставай, обороняйся! Ну чого мовчиш?

Філоклеон

Йому, як видно, й говорити нічого.

Бделіклеон

Ні, та, либонь, те саме з ним сподіялось,

Що з Фукідідом на суді було колись, — [210]

Йому замкнуло мову несподівано.

Іди! Обороняти буду сам тебе.

950 о судді, це нелегко — проти наклепу

Пса боронити, але я поспробую.
Він добрий пес, вовків ганяє здорово.

Філоклеон

А, де там добрий! Злодій, змовник,
от він хто!

Бделіклеон

Нема від нього поміж псами кращого!
Він міг би керувати і отарою.

Філоклеон

Яка ж із того користь, коли сир він їсть?

Бделіклеон

Яка? За тебе б'ється, стереже дверей.

Всього уміє. А коли поцупив що,

То вибач. На кіфарі він не учений.

Філоклеон

960 Та вже нехай би зовсім неписьменний був,
Щоб не складав промови оборонної.

Бделіклеон

Тепер, суддя шановний, свідків вислухай.

Встань, сиротертко, говори нам голосно!

Скажи нам ясно — ти ж бо скарбником була —

Чи ти розтерла, що на військо видане?

Розтерла, каже.

Філоклеон

Бреше, Зевсом свідчуся!

Бделіклеон

Суддя шановний! Зглянься на нещасного!

Ну що він їсть, Лабет цей! — Тільки

покидьки

Та кісточки! Ганяє безперестанку.

970 А той — зугарний тільки дім свій стерегти;

Лежить у дверях, а як хто приносить що,

То просить частку. Не дадуть — кусається! [211]

Філоклеон

Що за біда! Чого це я розчулився?

Біда! Мене потроху переконують!

Бделіклеон

Благаю, батьку! Згляньтесь, пожалійте пса,

Не погубіть! Де діти безталанного?

Ходіть сюди, поганці! Вийте жалісно,

Просіть, благайте, слізьми умивайтеся!

Філоклеон

Кінчай, кінчай, кінчай, кінчай!

Бделіклеон

Кінчаю вже.

980 Хоч не один, я знаю, був одурений

Оцим "кінчай", одначе я кінчаю вже.

Філоклеон

До лиха ця робота — юшку сьорбати!

Нізащо я б сьогодні не розплакався,

Коли б не здумав підживитись юшкою.

Бделіклеон

Він виправданий, значить?

Філоклеон

Та не знати ще.

Бделіклеон

Ну, таточку, зласкався, стань прихильнішим!

Візьми цей жереб та й укинь, заплющившись,

У праву урну. Виправдай підсудного!

Філоклеон

Ні, годі, на кіфарі я не учений!

Бделіклеон

990 А коли так, дай підведу до урн тебе!

(Вертить старого).

Філоклеон

(закрутившись)

Оце ось ліва урна? [212]

Бделіклеон

(показуючи на праву)

Так!

Філоклеон

Кладу сюди.

Кидає жереб.

Бделіклеон

Повірів! Мимоволі пса він виправдав!

Дай висиплю!

Філоклеон

Ну, як там розсудили ми?

Бделіклеон

(викидає жереб)

От я дивлюся. Ти оправданий, Лабет!

Старий падає.

Гей, батьку, батьку, що тобі? Води сюди!

Слуга приносить воду.

Отямся!

Філоклеон

(опритомнівши)

Повтори-но, правда це?

Він звільнений?

Бделіклеон

Клянуся!

Філоклеон

То кінець мені!

Бделіклеон

Чудний! Чого журитись? Вище голову!

Філоклеон

Ні, гризтимуся вічно тим, що виправдав

1000 Підсудного. О, що зо мною станеться?

Але пробачте, о боги всевладнії,

Я ж мимоволі!.. А насправді — інший я! [213]

Бделіклеон

Та не сумуй же. Буду берегти тебе,

Леліяти, водити за собою скрізь —

На учти, на вечері, на видовища.

Розкішно в мене віку доживатимеш!

Тебе Гіпербол більше не дуритиме.

Зайдімо в дім.

Філоклеон

Зайдімо. Хай по-твоєму.

Всі, крім хору, виходять.

ПАРАБАСА

Корифей

То ідіть же і будьте щасливі!

(До глядачів).

А ви,

1010 Міріади людей, незліченний народ,

Не дозвольте на те,

щоб на землю пусто-дурно

Мудре слово наше впало.

Пам'ятайте:

можна неукам простити,

А не вам такий учинок.

Громадяни, сподіюсь уваги від вас,

якщо ви полюбляєте правду.
Докоряти сьогодні своїм глядачам
має намір поет комедійний.
Він вважає, що ви ображали його,
хоч багато добра він робив вам.
Напочатку таємно, укрито від нас,
помагаючи іншим поетам,
За зразок собі маючи розум тонкий
і пророчий талант Евріклея,
1020 зін ховався в черева чужі і відтіль
проливав на вас речі дотепні;
А вже потім одверто, не криючись більш,
перед вами насмілювався стати, [214]
Не чужих і не зайшлих гнуздаючи муз,
а своїх беручи за вудила.
Хоч високо піднісся й шанований був,
як ніхто і ніколи в країні,
Та не каже, що він — досконалий митець,
не згордів, від пихи не роздувся,
По палестрах не вештався, молодь хистку
спокушаючи; жоден розпусник,
Що лихий прибігав і поета просив
його хлопчика взяти на поглум,
Не дістав його згоди на діло гидке;
не бажає співець благородний,
Щоб натхненниця-муза, владарка його,
перед світом за звідницю стала.
І відколи уперше в театр увійшов,
не людців викликав він до бою,
1030 ДдЄ з гнівом Геракла в душі запальній
нападав він на сильних, потужних.
І на самім початку відважно повстав
на найбільшого пса-гострозуба;
Очі пса блискотіли жахливим огнем,
як у Кінни, брудної повії,
А кругом голови сто кричущих голів,
сто облесників слину пускали;
А гарчання його, — як бурхливий потік,
що несе руйнування й загибель.
Він смердить, як тюлень, ззаду — наче верблюд,
як у Ламії перед немитий.

Отаке-то страхіття уgliedівши, він
не злякався, не дався на підкуп,
А ще й досі невтомно воює за вас.
От недавно, минулого року,
На хвороби напав невсипущий поет —
за гарячки й пропасниці взявся,
Що як змора душили батьків по ночах,
та й дідам не давали дихнути.
1040 І, прилігши на постіль до тих громадян,
хто шукає дозвілля й спокою,
Накидали їм позови, виклики в суд,
вимишляли доноси та скарги;
Не один, було, кинувши ліжко в страху,
полемарха метався шукати!
І такому захиснику, другу в біді,
визволителю вашого краю, [215]
Учинили ви зраду торік, коли він
кидав сім'я нової науки!
Не могли ви збагнути високих ідей
і дали їм так марно пропасти,
І коли б не робив узливання поет,
присягається він Діонісом,
Що ніхто і ніколи ще кращих промов
не чував з комедійної сцени.
Отже, стид вам, що ви не відразу могли
перевагу його зрозуміти!
А поета так само шанують знавці,
його слава ні трохи не меркне,
1050 Хоча він, обігнавши своїх ворогів,
погубив тим і замисел власний.
Диваки, пам'ятайте пораду мою:
коли хто із поетів захоче тепер
Відшукати й сказати вам слово нове, —
Величайте такого, шануйте, любіть,
Зберігайте укохані думи його,
Поскладайте в кошівниці, в скрині замкніть,
Замість яблук та груш.
Отоді, коли зробите так, через рік
Будуть ваші плащі
Розумінням належним пахтіти.
ОДА

Перша половина хору
1060 В дні минулі, в дні далекі
і в танках були ми мужні,
І міцні на війні;
І ніхто, ніхто не міг нас
пересилити в нічім.
Так було колись, було!
Все минуло. Наче крила лебедині,
Білі голови у нас.
Але є в старих руїнах
зерно сили молодії!
Знаю, краща наша старість,
Ніж сучасного юнацтва
Довгі кучері, і постать,
1070 І гладкий, широкий зад. [216]

ЕПІРРЕМА

Провідця першої половини
хору
Глядачі, коли б хто-небудь зачудовано спитав
Про мою осину постать, перетягнений живіт,
І навіщо нам ці жала, і яка причина їх, —
Все це легко я з'ясую
навіть тим, хто муз не знав.
Тільки ми в країні нашій,
ми, хто має жала ці, —
Діти Аттики, природні, давні жителі її.
Плем'я мужніх, ми багато
потрудилися в боях,
Боронивши рідну землю в час,
як варвар наступав.
Він вогнем обкинув місто,
чорним димом нас душив,
1080 Щоб насильно відібрати
наші гнізда й стільники.
Ми списи й щити побрали,
в поле вибігли ту ж мить
І, терпкою люттю п'яні,
дружно з ворогом стялись —
Воїн з воїном, пліч-о-пліч,
гнівно губи гризучи.
Стріли хмарами летіли, заступали сонця світ,

Але нам боги сприяли, на ніч ми перемогли:
Перед тим сова недаром облетіла табір наш!
Утікав безладно ворог, ми погналися услід,
В щоки, в брови їх кололи,
били вістрями у зад.
Ще й тепер у царстві персів
ходить поголоска скрізь:
1090 "Що на світі найстрашніше?
Гнів аттицької оси".

АНТОДА

Друга половина хору
Був страшний я, був потужний
і нікого не боявся.
В морі бив недругів,
Впливаючи далеко на військових кораблях.
Не старались ми тоді [217]
Красномовно говорити. Не любили
Хитросплетених обмов.
Веслярів міцних і вправних
шанували ми. Тому-то
Стільки міст забрали в персів,
І держав, і дань здобули,
1100 що тепер так легковажно
Розкрадають юнаки.

АНТЕПІРРЕМА

Провідця другої половини
хору
Нас оглянувши уважно, ви побачите в ту ж мить,
Що життям і всім звичаєм ми скидаємось на ос.
Ні одна жива істота, як роззлостити її,
Не поводитьсь так люто,
так запальчасто, як ми.
Та й у навичках усяких теж нагадуємо ос.
Ми збираємось роями і, як оси, летимо
Хто туди, де одинадцять, хто до архонта, одні
В Одеоні засідають, інші десь коло стіни
1110 Збились купою тісною і, пригнувшись до землі,
Ледве видно ворухатись, мов черва у стільнику.
Та всілякої поживи завжди досить є у нас;
Без розбору всіх кусаєм, добуваючи на хліб.
Отже, є між нами й трутні;

від природи гострих жал
їм не дано, ці нероби ждуть поживності від нас
І живуть собі безжурно нашим потом і трудом.
А для нас це найприкріше, коли хто, страхополох,
Зажирає нашу плату, хоч в війні за рідний край
Ні меча не брав, ні броні, не натерши мозолів.
1120 Словом, от що я пораджу, громадяни: відтепер
Трьох оболів не давати тим, у кого жал нема.

ЕПІСОДІЙ ДРУГИЙ

Філоклеон і Бделіклеон виходять з дому.
У Бделіклеона в руках дорогий плащ і нові черевики.

Філоклеон

Кожуха не покину, поки житиму.
Це ж він було в походах рятував мене,
Коли Борей могутній нападав на нас. [218]

Бделіклеон

Як видно, сам не хочеш ти добра собі.

Філоклеон

Добра мені не буде від плаща твого.
Уже ж бо раз, об'ївшись рибок смажених,
Я вовняреві три оболі викинув.

Бделіклеон

Та ти зроби хоч спробу, ти ж віддав себе
1130 Мені в опіку, обіцяв коритися.

Філоклеон

Чого ж ти вимагаєш?

Бделіклеон

Скинь веретище
І в цей тонкий, м'якенький плащ укутайся.

Філоклеон

Ну, от! Заводься дітьми і виховуй їх!
Та він мене вдушити нині думає!

Бделіклеон

Бери, вдягайся, перестань дурне плести!

Філоклеон

Це що за лихо, ради всіх богів, скажи?

Бделіклеон

Хто називає "перський плащ", хто "кавнака".

Філоклеон

Я шкірою назвав би фіетідською!

Бделіклеон

Немає дива! Не бував у Сардах ти,
1140 Тому и не знаєш, а так знав би.

Філоклеон

Де вже там!

Не знаю, Зевсом свідчусь! Хоч, по-моєму,
Це дуже схоже на убрання Моріха. [219]

Бделіклеон

Е, говори! Ці речі в Екбатанах тчуть.

Філоклеон

Що? В Екбатанах роблять сукна з потруху?

Бделіклеон

От вигадав! Дивак ти! Таж у варварів
Не мало грошей тратять на ті вироби,
І плащ мій вовни на талант, не менше, з'їв.

Філоклеон

То краще "вовно'щом" назовім його,
Не кавнакою.

Бделіклеон

Не балакай зайвого,

1150 Огій тихо: надягаю!

(Накидає плащ).

Філоклеон

(зриваючи з себе плащ)

Ой, біда моя!

Проклятий! Жаром так і обілляв мене.

Бделіклеон

Не вдягнеш?

Філоклеон

Ні, нізащо. Як на те пішло,

То краще просто піччю обгорніть мене!

Бделіклеон

Давай тоді я сам вже одягну тебе!

Філоклеон

Так приготуй виделку!

Бделіклеон

А навіщо ж то?

Філоклеон

Щоб, доки я не розварюся, витягти! [220]

Бделіклеон

Тепер свої погані шкарбани скидай,
Лаконські черевики підв'яжи собі!

Філоклеон

Щоб устроїв я ногу на біду собі
1160 у те, що позшивали наші недруги?

Бделіклеон

Не гайся, любий! Назувай і сміливо
Ступи в лаконську землю.

Філоклеон

Мене кривдиш ти,
Висаджуючи на ворожій березі.

Бделіклеон

Давай же другу ногу!

Філоклеон

Ні, ніяк не дам.
Там палець є — лаконців страх ненавидить!

Бделіклеон

Інакше неможливо.

Філоклеон

От біда мені!
І мерзнути на старість заборонено!

Бделіклеон

Ну, ну! Підв'язуй швидше! Як багач тепер
Ходи пихато, задом вихиляючись.

Філоклеон

1170 Отак? Поглянь на постать! Подивись як слід,
Кого з багатих я найбільш нагадую?

Бделіклеон

Чиряк, часничним пластирем обліплений!

Філоклеон

Отож воно й крутити задом хочеться. [221]

Бделіклеон

А вмієш ти поважну мову мовити
Серед людей пристойних і освідчених?

Філоклеон

Еге ж.

Бделіклеон

А що б казав ти?

Філоклеон

Всяку всячину.
Як насмерділа Ламія застукана;
І як колись-то Кардопійон з матір'ю...

Бделіклеон

Покинь казки. Про людське, про звичайніше
1180 Кажу, про що ми дома розмовляємо.

Філоклеон

Я от що розказав би на домашній лад:
"Були собі на світі мишка й ласочка..."

Бделіклеон

Невіглас! Бовдур! Це ж золотарю колись,
Розгнівавшись на нього, Феоген сказав
Верзти при людях про мишей і ласочок!

Філоклеон

Про віщо ж говорити?

Бделіклеон

Про поважне щось.

Як їздили в посольство ти, Клісфен, Андрокл.

Філоклеон

Куди ж я їздив? Був разок на Паросі,
Та й то лиш два боги денно мав за це.

Бделіклеон

1190 То розкажи нам, як то раз Ефудіон
З Аскондом на кулачках славно бій провів.
Старий він був і сивий, але мав, проте, [222]
Дебелі стегна, дужі руки й поперек,
І груди — панцир.

Філоклеон

Що ти мелеш? Годі вже!

Як міг він битись навкулачки в панцирі?

Бделіклеон

Такі розмови між людьми порядними.
Тепер скажи: на учті з незнайомими,
За чаркою, яким ти славним подвигом
З років юнацьких міг би похвалитися?

Філоклеон

1200 Оцей, оцей мій подвиг найславетніший:
В Ергасіона кіл потяг із саду я.

Бделіклеон

Біда мені з тобою! Кіл! Згадай лише,
Як вепра ти чи зайця вбив, як з факелом
На грищах бігав — про юнацьке, сміливе.

Філоклеон

Одне згадав відважне: я ще підлітком
Фаїлла-скорохода переслідував...

Судом за лайку — і його засуджено.

Бделіклеон

Покиньмо це. Лягай-но. Я навчу тебе,

Як бути милим, ввічливим на бесіді.

Філоклеон

1210 Ну, як лягти? Кажіть ж бо!

Бделіклеон

Красовито ляж.

Філоклеон

Отак велиш лягати?

Бделіклеон

Ні, цілком не так! [223]

Філоклеон

А як інакше?

Бделіклеон

Мов атлет, розслабившись,

Пролий себе на килим непримушено.

Ну, похвали потому келех мідяний,

Поглянь на стелю, полюбайся тканками...

Води для рук подайте! Ставте столики!

Обмились... Узливаем... Час обідати!

Філоклеон

Богами свідчусь, цей обід приснився нам!

Бделіклеон

Флейтистка починає. Співучасники

1220 Бенкету нині: Фан, Феор, Есхін, Клеон,

Акестор, біля нього — із чужинців хтось.

Підхопиш ти застільну?

Філоклеон

Повним голосом.

Бделіклеон

Ні, справді?

Філоклеон

Як ніхто у всій Діакрії!

Бделіклеон

Ну що ж. Скажім, Клеон я; про Гармодія

Почав я пісню; ти її підхоплюєш.

(Співає).

"Не було ще в Афінах такого мужа..."

Філоклеон

(підхоплює)

"Такого злодюги, пройди такого..."

Бделіклеон

Ти не роби так, бо тебе оглушить він,
Грозитиме, що знищить, умертвить тебе,
1230 Засудить на вигнання. [224]

Філоклеон

Хай залякує!

А я, клянуся, заспіваю іншої:

"Злий! Покинь домагатися влади великої!
Ти руйнуєш державу, ведеш до загибелі!"

Бделіклеон

А як Феор, що тут приліг, край ніг твоїх,
Клеона руку взявши, так співатиме:

"Слів Адмета повік не забувай:

добрих люби людей", —

Ти як йому підтягнеш?

Філоклеон

Я ось так почну:

і240 "Звиватися лисом гидко,

Двох таборів другом бути —

Соромно".

Бделіклеон

Тоді Есхін, син Селла, муж освічений,

Друг музам, заспіває так у відповідь:

"Грошей і засобів

Ми з Клітагорою

Та фессалійцями..."

Філоклеон

"Перевели без ліку, я з тобою..."

Бделіклеон

Ну, це, я бачу, ти засвоїв здорово.

1250 Ходімо ж на бенкет до Філоктемона.

(До раба, що за сценою).

Гей, хлопче, Крезе,

йди зготуй запаси нам!

Сьогодні п'яні будем.

Філоклеон

Ні, не питиму!

Недобре пити, від вина ж і біди всі:

Розбиті двері, бійка, ребра ламані,

З похмілля потім ще й платити грошики! [225]

Бделіклеон

Такого не буває поміж знатними!

Коли образять, перепросять ввічливо;

Або ти сам дотепне щось розкажеш їм —

Езопову чи сибарітську байку — з тих,

1260 Котрі на учтах повідають. Так усе

На жарт обернеш та й додому вернешся.

Філоклеон

Деся тих байок чимало треба вивчити,

Щоб за погані вчинки не платитися.

Бделіклеон

Ходімо ж! Хай ніщо нас не затримує.

МАЛА ПАРАБАСА

ОДА

Перша половина хору

Часто спритним і кмітливим

я здавався сам собі

І ніколи не дурним.

Ще спритнішим був Аміній,

кучерявий Селла син —

Не гранатами живився; пам'ятаю, раз у раз

В Леогора він гуляв.

1270 Тепер збіднів, як Антіфонт!

Був відряджений з посольством

до Фареала, але й там

Із фессалійців

Лиш з голотою водився,

Сам убогий і злидений, як ніхто із голяків.

ЕПІРРЕМА

Провід ця першої половини

хору

Автомене, ми щасливцем величаємо тебе:

Вельми здібних до мистецтва

ти сплотив собі дітей!

Перший син, усім приємний,

дуже вчений чоловік, [226]

Чарівний Харіт коханець,

незрівнянний кіфаред;

Другий син — актор чудовий,

трудно кращого знайти;

або третій, Аріфрад, удався

найздібніший серед них.

Сам собою, каже батько, без учителя і книг,
Лиш від мудрої природи, навчився третій син
По домах публічних вправно калатати язиком.
АНТЕПІРРЕМА

Провідця другої половини
хору

Дехто каже, що з Клеоном замирився я, коли
Він завзявся проти мене
і термосив, і жахав,
Називав злочинцем лютим.

А як з мене шкуру дер,
То юрба вітала сміхом зойки болісні мої,
І ніхто не дбав про мене,
всі цікавились одним:
Чи, затиснений в лабети,
я ще кину жарт якийсь,
1290 Спостерігши цю байдужість,
я, як мавпа, завиляв;

Та тепер ось, бачте, знову
"одурив лозу кілок".

ЕПІСОДІЙ ТРЕТІЙ

Ксантій

(вбігає з криком)

О, горе! Черепахи, як я заздрю вам!
Щасливі ви під покришкою вашою!
Від стусанів як мудро, як обачливо
Ви захистили спину черепицею!
А я кийком ось, гляньте, посмугований!

Корифей

Що сталося, хлопче? [227]

(До глядачів).

Адже "хлопцем" кличемо

Ми й дідуса старого, як наб'ють його.

Ксантій

Чи ж то старий наш не чума, не пагуба?

1300 Серед гостей він був найбезсоромніший,
Хоч був там Лісістрат, Лікон і Антіфонт,
Гіппіл і Теофраст, весь почет Фрініха;
Перевершив усіх він там нахабністю.
Живіт напхавши ласими шматочками,

Скавав, і реготався, і погрюкував,
Як той осел, ячменем нагодований,
Із криком "рабе!" люто одлупив мене.
А Лісістрат на все це так сказав йому:
"На вискочня ти схожий, на осла того,
1310 Який допавсь до паші після голоду!"
Старий до нього: "Ти як сарана ота,
В якої плащ обдертий висить клаптями!
Сфенел ти, що одержу з себе випродав!"
В долоні заплескали, Теофраст лише —
Мовляв, не з тих я — покосивсь презирливо.
Старий тоді до нього: "Ти чого, скажи,
Із себе пана строїш, величаєшся?
А хто був блазнем у вельмож? Не ти хіба?
Отак по черзі всіх ганьбив і лаявся,
1320 Глузуючи зухвало та говорячи
Украй невідповідні і дурні слова.
Тоді напився добре й, повертаючись
Додому, перехожих бив по-п'яному.
Та ось і він надходить кроком плутаним.
Втечу я, поки цілий, з-під руки його!
(Утікає).

Філоклеон

Виходить з флейтисткою і факелом. За ним женуться гості.
Відступись, відійди!
Буде каятися гірко,
Хто іде за мною вслід.
Забирайтесь геть, поганці,
1330 Бо як ні, то смолоскип цей
На печеню вас спече! [228]

Гості

Будь певний, завтра ти за це
заплатиш нам,
Хоч як тепер храбруєш і заносишся!
Юрбою прийдем і потягнем в суд тебе.

Філоклеон

Го-го! Го-го! Потягнем в суд!
Старе лахміття!
Знайте, — про суди мені
вже й слухати не хочеться!
Ого!

(Показує на флейтистку).

От краса! А урни киньте!

1340 Забирайся! Де суддя тут?

Де він? Зник навіки він!

(До флейтистки).

Сюди, мій жучку золотий! Сюди зійди!

Візьмись рукою за оцю мотузочку!

Лиш обережно, бо гнила мотузочка,
хоча тертя не завдає їй прикрасі.

А правда, хитро вкрав тебе я з бенкету,

Коли гостей ти починала бавити?

За це потіш гарненько і помилуй мене!

Та де там! Не потішиш і не спробуєш,

Одуриш, покепкуєш, скільки схочеться.

1350 Ти сміх собі робила з багатьох уже.

А може, будеш добра жіночка, то я

Тебе, мою маленьку свинку, викуплю,

Як син помре, й візьму за полюбовницю.

Тепер я не хазяїн у добрі своїм.

Я молодий ще й досі під опікою.

Синок мене пильнує. Буркотливий він

І скупердяй — ділив би зерно макове.

Боїться, щоб не став я марнотратником:

У нього ж, бачите, єдиний батько я.

Виходить на сцену Бделіклеон.

360 Та от і він, здається, вже біжить до нас.

Ану, скоріше тут із смолоскипом стань,

А я вже з нього посміюся здорово,

Як він сміявся з мене до посвячення. [229]

Бделіклеон

Ах ти, пустомолоте, ти, розпуснику!

Забаглося кохатись із хорошою...

Труною? Будеш ти за це покараний!

Філоклеон

А ти процесу захотів з підливою?

Бделіклеон

Іще й смієшся? Хто ж украв із бенкету

Флейтистку?

Філоклеон

Що? Флейтистку? Ну, а де вона?

1370 Щось мелеш ти, неначе з гробу вихопивсь.

Бделіклеон

А ось та Дарданіда, Зевсом свідчуся!

Філоклеон

Та ні, це на майдані смолоскип горить.

Бделіклеон

Це смолоскип?

Філоклеон

Ти ж бачиш — ще й тавро на нім.

Бделіклеон

А що це тут чорніє посередині?

Філоклеон

Смола стікає, під вогнем розтоплена.

Бделіклеон

А що це з цього боку: чи не зад, бува?

Філоклеон

Та ні, це просто паросток на дереві.

Бделіклеон

Що кажеш? Паросток?

(До флейтистки).

Ану, ходи сюди! [230]

Філоклеон

Е, є, ти що намислив?

Бделіклеон

Заберу її,

1380 Бо що тобі вже з неї? Ти ж гнилий увесь,

Не здатний до нічого.

Філоклеон

Ось послухай-но!

Коли на грища їздив я в Олімпію,

Ефудіон з Аскондом бився сміливо,

Хоч був уже він літній, кулаком, однак,

Старий боєць на землю юнака звалив.

Гляди ж, попідбиваю і тобі синців!

Бделіклеон

Запам'ятав же ти свою Олімпію!

Вбігає пекарка, що торгує хлібом на вулиці.

Пекарка

(до Бделіклеона)

Богами закликаю, поможи мені!

(Вказує на Філоклеона).

Це він, той самий, що мене понівечив,

1390 Бив смолоскипом, а в болото викинув
На десять грошей хліба і чотири ще.

Бделіклеон

Так ось що ти накоїв! Тож і суд тепер,
І клопіт будем мати. Нащо пив?

Філоклеон

Пусте!

Відвернем лихо байкою дотепною.

Побачиш сам, як легко поладнаєм ми.

Пекарка

Богинями клянуся: ти за дівчину,
Дочку Сострати й Анкіліона, Міртію,
Відповіси! Навіщо мій товар псував?

Філоклеон

Послухай, жінко. Ось я розповім тобі
1400 Цікаву байку. [231]

Пекарка

Я не хочу й слухати!

Філоклеон

Колись Езоп вертався з учти ввечері,
І раптом сука, п'яна і настирлива,
Ну гавкати! А він їй: "Суко, слухай-но!
Коли б ти замість язика паскудного
Купила хліба, я хвалив би розум твій!"

Пекарка

Знущаєшся? За шкоду заподіяну,
Хто б ти не був, до права притягну тебе!
(Вказує на глядачів).

От Херефонт у мене свідок виклику.

Філоклеон

Та ні, послухай, може, це вподобає:
1410 Раз позмагатись з Ласом Сімонід хотів,
А Лас йому і каже: "Я начхав на те!"

Пекарка

Он як!

Філоклеон

(до глядачів)

Гей, Херефонте, саме ти б зумів
За свідка бути в цеї баби жовтої,
В Іно, що в Евріпіда сторчака летить.

Бделіклеон

А от іще хтось, бачу я, біжить сюди!
Тягти на суд, напевно; ось і свідок з ним!
Вбігають позовник і його свідок.

Позовник

Ой-ой! Тебе, старого, за образу я
В суд викликаю!

Бделіклеон

Слухай, не роби цього!
Вже краще кару заплачу я зараз же,
1420 яку ти сам присудиш, ще й подякую. [232]

Філоклеон

Ну що ж, я згоден: так порозуміємось.
Признаюсь, що набив я й повалив тебе.
Та підійди-но! Чи на мене звіришся,
Щоб я тобі відшкодування визначив,
Та й будем друзі, чи назначиш сам ціну?

Позовник

Ні, ти зроби це: не люблю судитися.

Філоклеон

Колись із колісниці сибарит упав
Та й, падавши, пошкодив сильно голову;
Не був, як видко, у їзді досвідчений.
1430 При тому нагодився друг і так сказав:
"Хай кожен робить тільки те, в чім знається!"
Іди ж і ти до Піттала лічитися!

Бделіклеон

І тут себе не зрадив. Все однаковий!

Позовник

(до свідка)

Запам'ятай же добре, що сказав він нам.

Філоклеон

Та не біжи, послухай! Сибаритянка
Розбила глечик...

Позовник

(до свідка)

І на це за свідка будь!

Філоклеон

Отак і глечик свідків запросив собі.
Тоді вона: "Клянуся, — каже, — Корою,
Коли б ти хутче, замість свідків кликати,
1440 Купив пов'язку, — більше було б користі".

Позовник

Глузуй, знущайся, поки в суд не кликали!
(Виходить). [233]

Бделіклеон

(до Філоклеона)

Деметрою клянуся, тут не лишишся!
Візьму, на плечі скину...

Філоклеон

Ну, та й що?

Бделіклеон

Та й що?

Та й віднесу додому, бо, як бачу я,
Не вистачить і свідків для позовників.

Філоклеон

Езопа раз дельфійці...

Бделіклеон

Я начхав на це!

Філоклеон

Обмовили, що келех, мов, у храмі взяв,
Тоді він і повів їм, як-то жук, було...

Бделіклеон

З жуками тими пропади ти пропадом!
(Бере батька на плечі й виносить).

СТРОФА VII

Перша половина хору

1450 на твої таланти заздять усі.

Зустрів ти щастя, діду!

Минувся злиднів час, турбот,

І ти пізнав світле життя.

Тепер тебе потягне

На легкий хліб, ситий шматок.

А може, ні! Може, й не так?

Нелегко нам збутися вад,

Що в нас ввійшли з кров'ю батьків.

Проте і так часто бува,

1460 що добрий вплив інших людей

Перемінює вдачу в нас. [234]

АНТИСТРОФА VII

Друга половина хору

Тобі хвала, шана тобі

Від нас і всіх, хто мудрий.

За те, що ти — батькові друг,
За розум твій славим тебе,
Філоклеона сину!
Такі, як ти, де вони є?
Ласкава річ, чемність твоя
До тебе всіх ваблять серця.
1470 Хи добре знав, що ти робив,
Коли ставав з батьком на прю.
Одна мета в тебе була:
Щоб твій старий спокійно жив!
ЕКСОД
Ксантій
(вбігає)
О Діонісе, от діла нечувані!
В господу нашу демон прикотив якийсь!
Старий господар довго пив та й пив вино,
А опісля, зачувши флейту, так зрадів,
Що цілу ніч танцює безперестанку
Давно забуті танці, ще Феспідові,
1480 І, Трагіків сучасних називаючи
Сміттям і дрантям, кличе на змагання їх.
З'являється Філоклеон, украй п'яний.
Філоклеон
(співає)
"Хто це тут біля брами надвірної сів?"
Ксантій
От іде вже, іде наше лихо сюди!
Філоклеон
Відчиняйтесь, забори, спадайте, замки,
Розпочався танець!
(Танцює). [235]
Ксантій
Розпочалися дурощі, краще скажи!
Філоклеон
(танцюючи)
У швидких поворотах звивається стан,
Роздимаючись, ніздрі шумлять, аж ревуть,
Затріщали хребці!
Ксантій
Чемериці напийсь!
Філоклеон

(танцюючи)

1490 І біснується Фрініх, мов півень який...

Ксантій

Ти зачепиш мене!

Філоклеон

(танцюючи)

До небес підкидаючи стегна!

Ксантій

Роззявляється зад...

Філоклеон

(танцюючи)

За собою дивись!

І так легко, так вільно всі члени у нас

Обертаються в чашках суглобів.

Входить Бделіклеон.

Філоклеон

Що, гарно?

Бделіклеон

Препогано! Ти збезумився.

Філоклеон

Стривай, от зараз викличу суперників!

Гей, вийди, хто з трагедів за танцівника

Себе вважає, — будемо змагатися!

1500 Ну; є охочі чи нема? [236]

Входить 1-й танцюрист.

Бделіклеон

Один лише.

Філоклеон

Хто ж він, нещасний?

Бделіклеон

Хто він? Середуший син

Каркіна-рака.

Філоклеон

Ну, цього я вмить ковтну!

На місці "танцем кулака" вколошкаю, —

Цього не тямить зовсім він.

Виходить 2-й танцюрист.

Бделіклеон

Нещасний ти!

Дивися, другий рачок наближається,

Брат першого.

Філоклеон

Чудово! Буде закуска!

Виходить 3-й танцюрист.

Бделіклеон

О Зевсе! Що це? Ось і знову рак повзе!

І це вже третій із синів Каркінових!

Філоклеон

Та що це, справді? Краб чи павучок якийсь?

Бделіклеон

1510 А це таке дрібненьке рачення, воно

За всіх найменше. Пише все трагедії.

Філоклеон

Щасливий ти, Каркіне, дітьми! Глянь лише:

Пташата сунуть цілою навалою!

Ну що ж, іду я з ними позмагатися.

А ти до них підливу приготуй мені.

Танець. [237]

Корифей

Відійдімо ж і осторонь станьмо усі!

Поступімо танцюючим місця,

Щоб вони без завади стрибати могли

і в переверти йти перед нами.

СТРОФА VIII

Перша половина хору

Виходьте, уславлені діти

Водяного бога!

1520 Веселі скачіть по піску,

Там, де хлюпає моря прибій,

Рачаче поріддя!

АНТИСТРОФА VIII

Друга половина хору

Стрибайте, вертіться чимдуж!

Як бувало Фрініх,

Брикайте; нехай глядачі,

Побачивши ноги вгорі,

Охкають і стогнуть!

Хор

Крутись, виступаючи влад,

в живіт руками бийся,

До неба стопу підкидай,

вертись, немов та дзига!

1530 Великий правитель морів,
сам рачий батько лізе,
Потрійним нащадком своїм
пишається, щасливий.
(До танцюристів).
Як любите нас, то тепер
веселим хороводом
За двері хутчій проведіть!
Ще досі не бувало,
Щоб хор комедійних співців
з оркестри вийшов з танцем.
Хор і актори, танцюючи, покидають сцену.

ПРИМІТКИ

"Оси" були поставлені разом з іншою комедією Арістофана — "Попереднє змагання" на Ленеях 422 р. до н. є. під ім'ям Філоніда. З них першу премію здобула комедія "Оси", другу "Попереднє змагання", третє місце було присуджено поетові Левкону за комедію "Посли". Комедія "Оси" являє собою гостру сатиру на афінське судочинство.

35. Кит усежерущий — Клеон, проти якого Арістофан спрямував своє сатиричне вістря ще в 426 р. в комедії "Вавилоняни".

38. "...шкурою гнилою засмердів..." — Клеон був власником шкіряної майстерні.

93. Водяні годинники або клепсидри — відмірювали час виступу в суді.

94. В афінському суді голосували за допомогою білих або чорних металевих плиток, черепків чи камінців з відповідними написами.

98. В Афінах молоді люди залюбки писали на стінах будинків імена своїх коханих.

106. Довга риска на воскових табличках означала високий штраф.

119. Корибанти — жерці богині Кібели — учасники оргіастич-них обрядів, їхні екстатичні танці мали нібито властивість виліковувати від хвороб.

124. Решітка — вірніше, перила відділяли суддів від публіки.

145. Дим з фіги названий найгіркішим тому, що слово "си-кон", яке у грецькій мові означає "фіга", увійшло в склад іменника "сикофант" — "донощик" (досл. "викажчик фіг"). Так спочатку називали того, хто виявив контрабандиста фігами, потім взагалі

донощика.

181 — 185. Пародія на епізод з "Одіссеї" Гомера (пісня IX, р. 413-446), де Одисей і його супутники після осліплення циклопа Поліфема рятувалися від його помсти втечею під животами баранів. "Ніхто" — так назвав себе Одисей, коли Поліфем запитав його ім'я.

[472]

220. Фрініхо-сідонські співанки — йдеться про ліричні частини трагедії раннього аттичного трагіка Фрініха "Фінікіянки", де хор жінок з фінікійського міста Сідона оплакував чоловіків, загиблих у битві при острові Саламіні.

236. Мова йде про облогу міста Візантія в 478 р. до н. є. 280. "Варити камінь" — прислів'я, означає займатися нереальною справою.

283. Йдеться про намагання о. Самоса вийти з Морського союзу, керованого Афінами.

288. "Перекинчиками фракійськими" названі міста на фракійському побережжі (нині Болгарія), які під час Пелопоннеської війни перейшли на бік Спарти.

351. В "Одіссеї" Гомера Одисей, цар Ітаки, повертається додому у вигляді жебрака, щоб його не впізнали.

355. Старі афіняни згадують облогу о. Наксоса, який заявив про свій вихід з Морського союзу в 473 р. до н. є.

477. Носити вовняні сорочки і довгі бороди — тобто симпатизувати спартанцям.

480. "Ще до рути та селери не дійшло" — давньогрецька приказка, зміст якої такий: "хоч рута і селера — не найкращі квіти, але все ж квіти".

490. З тиранією було покінчено в Афінах у 510 р. до н. є. 578. Йдеться про огляд юнаків — військовозобов'язаних, який належав до компетенції Ради п'ятисот, а не геліастів — присяжних суддів.

584-585. Воскові печаті прикривалися мушлями. 609. Афінські бідняки часто тримали дрібну монету в роті. 616. "Ведмідь" (в оригіналі "Осел") — форма посуду для вина. 654. Втратити право участі в громадських жертвоприношеннях означає взагалі втратити громадянську правоздатність.

707. "Тисяча міст" — тут перебільшення, бо до Морського союзу входило близько 200

міст-держав.

716. В голодні роки Пелопоннеської війни в Афінах практикувалася безплатна роздача хліба бідноті. Медіон дорівнює 52, 53 літра.

750-757. Цей монолог являє собою пародію на сентиментальні речитативи деяких трагедій Евріпіда, наприклад, розпач Федри в п'єсі "Іполіт".

836 і далі. Зображений у цих рядках "собачий процес" — ек-сонського пса Лабета й кідафінського пса є пародією на судову справу афінського полководця Лахета, якого позвав до суду за казнокрадство Клеон. Лахетові відповідає Лабет (досл. "хапун"), а Клеонові — кідафінський пес, бо вождь радикальної партії походив з дему Кідафінеї, а Лахет з ексонського дему.

844. Замість перил, які відгороджували суддів від публіки, Філоклеон поставив огорожу від вівтаря Гестії, богині домашнього вогнища. Цю огорожу він і називає "поросятником".

[473]

846. "Починати з Гестії" — приказка, яка дорівнює нашій "танцювати від печі".

896. Каламбур з сицилійським сиром — натяк на невдалий похід на Сицилію.

926. Хлібною м'якушкою заліплювали щілини в глиняному посуді.

959. "На кіфарі він не учений" — тобто не здобув повної освіти.

990. Йдеться про дві урни: в одну з них судді кидали черепки на виправдання підсудного, в другу — на засудження.

1219. Учти в Стародавній Греції супроводжувались обов'язково музикою.

1223. Жителі Діакрії — гористої частини Аттики — славились музичальністю і добрим голосом.

1225. Пародіювання давньогрецького звичаю розважатися під час бенкету застольними піснями ("сколіями").

1232. Пародія на поезію лірика VI ст. до н. е. Алкея.

1259. Сибарітські байки — побутові анекдоти, які одержали назву від давньогрецької колонії у Південній Італії — міста Си-баріса (від нього пішло слово "сибаріт" — бездіяльна, розпечена людина).

1284. Натяк на скаргу, яку подав на Арістофана до суду Кле-он з приводу постановки "Вавилонян" у 426 р.

1291. "Одурих лозу кілок" — грецьке прислів'я.

1297-1298. Гра слів, яка полягає в тому, що "хлопцем" (по-грецьки "пайс") називали не тільки хлопців, а й рабів незалежно від віку.

1446. Легенда про смерть Езопа в Дельфах. Підступні жерці підкинули в його речі золотий келих бога Аполлона і обвинуватили байкаря в крадіжці. Засудженого на смерть скинули зі скелі в безодню.

1449. Про жука, який піднявся на Олімп, йдеться в комедії "Мир".

1501. Каламбур з ім'ям Каркіна, грецького трагіка, який мав чотирьох синів. По-грецьки "каркінос" — "рак", звідси гра слів. Один з синів Ксенокл був трагічним поетом, три інші — Ксе-нотім, Ксенарх і Датід — актори.